

בְּדִיִּיץ' סְמֵטָנָה (Bedřich Smetana) 1824-12.3 - 1884.5.12

אסתי שינברג

בְּדִיִּיץ' סְמֵטָנָה נולד ב-1824 בצ'כיה, בעיירה ליטומישל (Litomyšli) המפורסמת בשל טירתה המרשימה מתקופת הרנסנס. הוא מת ב-1884 (בן ששים), סובל מאבדן שמיעה ומחלות רקע שהעיבו על נפשו.

בזמנו של סְמֵטָנָה צ'כיה הייתה חלק מקיסרות גדולה – "הקיסרות האוסטרו-הונגרית", שכללה את כל מרכז אירופה. היום, במקום בו הייתה הקיסרות, נמצאות הארצות אוסטריה, הונגריה, צ'כיה, מורביה, סלובקיה, חלקים מפולין, אוקראינה, רומניה, מולדובה, סרביה, קרואטיה, בוסניה, וצפון איטליה.

מהרשימה הזו אפשר לראות שהשטח הגדול של הקיסרות כלל הרבה עמים שונים זה מזה, שכולם רצו להשתחרר משלטון הקיסרות ולהגדיר את עצמאותם. התנועה הלאומית הזו פרחה במיוחד במאה ה-19, כלומר, בתקופת חייו של סְמֵטָנָה.

סְמֵטָנָה הצטרף לגל הלאומי, ולחם לעצמאות צ'כיה מולדתו בדרכו ובכלים שהיו בידיו, כלומר – בכתיבת מוזיקה שבה הופיעו מנגינות עממיות צ'כיות, ושהדגישה את המקוריות והייחודיות של הסגנון והתרבות הצ'כית.

היצירה המפורסמת ביותר של סְמֵטָנָה היא פואמה סימפונית שנקראת "מולדתי". פואמה סימפונית היא יצירה לתזמורת גדולה. משמעות המילה "פואמה" היא ספרותית שכתובה בצורת שירה. פואמה מתארת בדרך כלל סיפור עלילה של גבורה, לפעמים היא עוסקת בגיבור עממי או ספרותי, או מתארת מקום מסוים בעל משמעות מיוחדת. פואמה סימפונית, לכן, בנויה בצורה ספרותית: היא מספרת סיפור ומתארת התרחשויות, מקומות ואפילו אנשים בעזרת הצלילים של כלי התזמורת.

מיד לאחר שבוצעה לראשונה, ב-1882, הפואמה הסימפונית "מולדתי" הפכה ליצירה הלאומית החשובה ביותר, שמייצגת את צ'כיה. זוהי יצירה ארוכה שכוללת ששה פרקים, שכל אחד מהם מתאר מקום בצ'כיה או אירוע היסטורי חשוב לתולדות העם הצ'כי. הפרק השני מתוך "מולדתי" התחבב במיוחד על הקהל. הפרק הזה מתאר את נהר ה"וֹלְטָבָה", שהוא הנהר הגדול ביותר בצ'כיה.

שם הפרק, כפי שסְמֵטָנָה קרא לו בצ'כית, הוא וֹלְטָבָה (Vltava). צחוק הגורל הוא שדווקא הפרק הזה, שהיה כל כך אהוב כמייצג את המולדת הצ'כית, התקבל בקהל בשמו הגרמני (כי גרמנית היתה השפה הרשמית בקיסרות האוסטרו-הונגרית): מוֹלְדָאוּ, או כמו שהוא נקרא ברבים, "המוֹלְדָבָה". היום תזמורות רבות נוטות, יותר ויותר, להשתמש בשם המקורי, ולו רק כדי לכבד את רצון המלחין.

אם כך, שם היצירה שנשמע הוא הוֹלְטָבָה, פרק בפואמה הסימפונית "מולדתי" מאת בדייץ' סמטנה.

מה זה וֹלְטָבָה?

וֹלְטָבָה (הדגשה על ההברה הראשונה) הוא שמו של הנהר הגדול ביותר בצ'כיה.

הנהר מתחיל בשני פלגים קטנים, ביערות שבהרים בדרום הארץ. שני הפלגים מצטרפים לנחל צר שזורם מזרחה וצפונה, לעבר השפלה. לאורך הדרך מצטרפים אליו פלגים ונחלים נוספים, וככל שמצטרפים פלגים נוספים כך גדל הנחל ונעשה לנהר, עד שרחבו לפעמים גדול מ-300 מטרים, ונוצרים בו איים וחצאי איים.

הוֹלְטָבָה היה עורק תחבורה ראשי שחיבר בין דרום צ'כיה לצפונה, מקום בו הוא מתחבר עם נהר האֶלְבָה (שממשיך מערבה, לגרמניה). באמצע דרכו צפונה הוא עובר דרך פְּרָאג, בירת צ'כיה, שם ישנו מבצר עתיק בן כ-600 שנה, שחלש על דרך המים והגן על עיר הבירה מפני פולשים זרים.

האשדות בנהר¹

מקור השם וְלִטְבָּה בא משתי מילים בשפה צפון-אירופית עתיקה: Wilt Ahwa ("וִילְט אָהוּה") שפירושו "מים פראיים". לשם הזה הייתה סיבה ברורה: הנהר עובר במספר מקומות תלולים וסלעיים, שם זרמו המים במהירות גדולה מעל סלעים, כך שהשיט בנהר במקומות אלה היה מסוכן.

אחד מהמקומות האלה, מדרום לעיר הבירה פראג, היה ידוע בתור "אשדות יוהאן הקדוש". המעבר מעל זרמי המים החזקים ובין הסלעים, שחלקם נראו לעין וחלקם היו מוסתרים, נחשב למסוכן ביותר. תושבי המקום האמינו שאם יתפללו לאחד הקדושים שלהם, יוהאן, הוא יגן עליהם והם יעברו את האשדות בשלום. הם גם הקימו פסל של הקדוש מתוך אמונה שהוא שומר את דרכם של הספנים שמסכנים את חייהם במעבר.

כיום האשדות האלה אינם קיימים יותר. לפני כ-80 שנה (בין השנים 1937-1945) נבנה קרוב אליהם סכר, שמספק אנרגיה חשמלית לתושבי הסביבה. האשדות כוסו במים ובמקומם נוצר מאגר מים ענק, עמוק ובטוח לשיט. אבל כשקמְטָנָה חיבר את הוֹלְטְבָּה הסכר עוד לא הוקם, וזרימת המים מעל לסלעי האשדות מתוארת בחלק מיצירתו. אכן, המקום היחיד בו האשדות האלה עדיין קיימים נמצא במוזיקה!

על היצירה

היצירה מבוססת על שילוב של שני עקרונות תיאור מוזיקלי: העקרון הראשון הוא חיקוי, והעקרון השני הוא דימוי.

שני הנושאים העיקריים של היצירה מבוססים על עקרון הדימוי.

הקשבה לצלילי הטבע, כמו, למשל, רשרוש הרוח בקני סוף, שירת צפרים, או קולות פכפוך המים בנחל – מזמינה "תרגום" לצלילים, כאילו שהמלחין תוהה: מה היה קורה לו לרוח, לצפרים או למים היו כלים מוזיקליים, והם היו חייבים להשמיע את קולם "דרך התזמורת"? בתשובה לשאלה זו, המלחין "מתרגם" את צלילי הטבע לצלילי הכלים המוזיקליים.

ביצירה שנושאה הוא נהר, ברור שתרגום מוזיקלי של צלילי המים יתפסו מקום חשוב, ואמנם, היצירה נפתחת בקול זרימת המים.

קול המים בנהר

מהו קול זרימת המים? איך אפשר לבטא בצלילים את התנועה התמידית, הגלית, הקטנה, של פכפוך המים בפלג? <https://youtube.com/clip/Ugkx5Xbt5G4vk0gfZUEWev-Ckr8p02sAmIJm>

בתחילת היצירה שני חלילים מחקים את התנועה התמידית של גלי המים בקו אחד, מתמשך ומסתלסל.

<https://youtube.com/clip/UgkxkZSOmaPX13-EwWoJXrgTcEyJr5rNNxJT>

* ההוראה lusingando זו הנחיה לבצע את הקטע בסגנון משדל, מלטף, מחמיא או מפתה.

¹ אָשְׁד – זרם מים חזק מעל נתיב סלעי. (רבים: אשדות). באנגלית – rapids, cascades; ברוסית – Каскады

סְמִטָּנָה נתן את הפתיחה לשני חלילים, שממש כמו שני הפלגים מתחילים את דרך הנהר בשקט, בגלים קטנטנים, כמו מים שמפכים בפלג קטן. ממש כמו ששומעים מים, גם כאן גלים של כלים אחרים מצטרפים בהדרגה. ככל שזרם המים בנחל מתחזק בעזרת יובלים נוספים שמצטרפים אליו ויוצרים נחל רחב יותר, כך גם כאן, מצטרפים כלים נוספים בהדרגה, ויוצרים "זרם מוזיקלי" הולך ומתגבר, הולך ומתרחב ל"נהר של צלילים".

המנגינה הראשית

מעל הזרם הרחב שמדמה קול של מים זורמים, מתחילים האבובים, הבסונים והכינורות לנגן את הנושא העיקרי של היצירה:

מעניין לציין שלמרות מחויבותו של סְמִטָּנָה לעניין הלאומי הציכי, המנגינה העממית שבחר לנושא העיקרי של היצירה איננה מנגינה עממית צ'כית. ייתכן שהוא בחר במנגינה הזו גם בגלל שהיא מנגינה עתיקה מאד שמוכרת בכל אירופה, אבל גם, ואולי בעיקר, המנגינה קסמה לו בגלל אופייה המוזיקלי המתפתח כמו גל ארוך. מתקבל אפוא קו גלי רחב המדמה את רוחב הנהר ומסלולו הארוך המתקדם אל עבר האופק, בעוד הגלים הקטנים מושמעים במקביל ללא הרף.

סיפורו של ניגון.

סמטנה היה לאומני, ורצה לפאר את ההסטוריה והמיוחדות של מולדתו, צ'כיה. לצורך זה חיפש מנגינות עממיות. רצה הגורל והמנגינה שהוא בחר היתה בעצם עממית רומנית, ולפעמים גם איטלקית.

<https://www.youtube.com/watch?v=HmUsOMJqiO4> La Mantovana איטלקית

<https://www.youtube.com/watch?v=6k0t8LdAxTs> My mistress is prettie סקוטית

<https://www.youtube.com/watch?v=rTc2m65uPF0> Kateryna Kucheryava אוקראינית

המנגינה הרומנית https://www.youtube.com/watch?v=adTjy-TIW_Q Carul cu boi

ויש שמצאו קשר גם לתפילות יהודיות מסורתיות:

<https://www.youtube.com/watch?v=2fDfB95AqQ4> ברכת הטל בעדות ספרד

<https://www.youtube.com/watch?v=Uo9UKi1JPf8> אנעים זמירות בעדות אשכנז

וכמובן – מנגינת ההמנון הלאומי שלנו: התקוה <https://www.youtube.com/watch?v=DGOEhvlz2eQ>

מי היה הראשון שהמציא את המנגינה הזאת? איך בכלל אפשר לדעת? והאם זה חשוב בכלל?

העקרון השני הוא עקרון החיקוי

העקרון השני של תיאור מוזיקלי הוא חיקוי כמעט מדויק של מוזיקה שנשמעת למי שמטיילים על גדות הנהר – או שטים עליו בסירה. כיוון שלאורך נהר הַנְלִטְבָּה יש יערות וכפרים, סמטנה שיבץ ביצירה קטעי מוזיקה שאפשר לשמוע מהיערות ומהכפרים. כמובן שהמוזיקה שהוא כתב היא לא **בדיוק** הצלילים ששומעים על הנהר, אלא מוזיקה **בסגנון** הזה, כלומר, מצלולים **שמספרים לשומע** איזה מין צלילים מוזיקליים אפשר לשמוע תוך טיול או שיט בנהר.

צלילי היער: קרנות הציידים

הנהר עובר בתוך יער, שמתוכו נשמעים קולות הציידים, נביחות הכלבים, דהרת הסוסים, וצלילי קרן היער בה מסמנים הציידים זה לזה את מקומם ביער. סמטנה מתעלם מכל הקולות ה"לא מוזיקליים" ובוחר להשמיע רק את קרן היער, שמסמנת את מיקומם של הציידים. גם כאן הוא משתמש ב"נוסחה מוזיקלית מקובלת של קרנות ציידים" – שאיננה זהה בדיוק לקרן ציידים אמיתית, וכך מדגיש את ההבדל שבין הקלטה של הטבע ושל כל הקולות ששומעים, ובין מעשה אמנות, שבוחר בצליל מסוים ומסגן אותו.

כך נשמעת קרן ציידים אמיתית:

<https://youtube.com/clip/UgkxGycubPsLOWhnTOBm1AruMwtdw7KEEoXc>

https://youtube.com/clip/UgkxE_ZtoTcmrp7HtnTxi_n-ZkJ2srFCP15q

הצייד היה בלוי מקובל בקרב אנשי אצולה בכל אירופה. מלחינים שעבדו בשירות אנשי האצולה (מלכים, נסיכים, ואנשי חצר) כתבו מוזיקה לקרנות שחיקתה את קולות קרן הצייד אבל השמיעה קולות נעימים יותר: הנסיכים שהקשיבו למוזיקה רצו להיזכר בבילוי, אבל לא בקולות הצורמים של הקרנות האמיתיות. מלחינים רבים מאד כתבו "מוזיקה לקרנות צייד". את וכך נשמעות קרנות ציידים ב"נוסחה המוזיקלית" המקובלת, למשל בקונצרטו לקרן מאת מוצרט

<https://youtube.com/clip/Ugkx0iEoe02AQEOQGyBqsej8kqTFXK2qQC6V>

כדי להשיג את הרושם של קרנות ציידים בקטע ה"ציידים ביער" בַּנְלִטְבָּה, סְמִטְנָה השתמש לא רק בקרנות אלא בכל כלי המתכת, ובעיקר חצוצרות וטרומבונים. מה שמאפיין את "קרנות הציידים" המסוגנות הוא המבנה האקורדי והמקצב המנוקד. מעניין לשים לב שכל כלי התזמורת האחרים ממשיכים כל הזמן בתיאור "זרימת המים בנהר", שאיננה נפסקת!

קליפ לדוגמה: https://youtube.com/clip/UgkxNWxdYxCK_NSSSmNBovXzHfNDyu3Ap2ry

The image shows a musical score for three instruments: Flutes (חצוצרות), Horns (קרנות), and Trumpets (טרומבונים). The score is in 3/8 time. The Flutes part starts with a melodic line. The Horns part has a rhythmic accompaniment with many notes. The Trumpets part has a few notes with dynamic markings like *mf* and *f*.

תיבות 80–88; (דקה 15:30 בהקלטה)

צלילים מהכפר שעל גדות הנהר: ריקוד עממי בחגיגת נישואין.

גם כאן מחקה סְמֶטְנָה צלילי מוזיקה שנשמעים ממש בזמן טיול ושייט על הנהר. בכפר הסמוך חוגגים אנשי הכפר בריקוד כפרי. הריקודים העממיים הצ'כים מלאים במרץ, בהלמות מגפיים ובהפגנות כוח וגמישות. הנה קטע אפייני (שימו לב גם לצלילים החוזרים בתחילת המנגינה!).

https://www.youtube.com/watch?v=j_ugZSz7On0&list=RDj_ugZSz7On0&index=1

סְמֶטְנָה מעדן את המצלול. הוא שומר על הצלילים החוזרים במקור, וגם על תבניות מסוימות, אבל כל הקטע יותר שקט ורגוע מאשר בחגיגה כפרית אמיתית.

קליפ לדוגמה: https://youtube.com/clip/UgkxkFtuuq7hq9hzhRH_4rQnfDGaBnwS_Rfm

תיבות 122–129; (דקה 11: 4 בהקלטה).

התפיסה הזו גם מתאימה לתיאור הסירה השטה על הנהר, שמתרחקת לאיטה מ"זירת ההתרחשות": הצלילים הופכים לשקטים יותר ויותר, והחזרה על התבניות הקטנות המלודיות נעשית דומה יותר ויותר לפכפוך המים השקטים.

השייט הארוך בנהר לוקח הרבה זמן (אורך הַנְּלֻטָּבָה הוא 430 ק"מ!!!). הערב יורד, הירח עולה, והשייט על הנהר ממשיך לאיטו, באווירה קסומה של אור ירח על המים.

לתשומת הלב של המורה: בקונצרט תבוצע היצירה עד תום חטיבה זו.

ביצוע מומלץ: <https://www.youtube.com/watch?v=l6kqu2mk-Kw>

פרטיטורה: https://s9.imslp.org/files/imglnks/usimg/a/a2/IMSLP370170-PM LP85117-Smetana_The_Moldau.pdf

מחול הנימפות במים לאור הירח.

כאן חייב המלחין להשתמש בעקרון הדימוי, וזאת מפני שאף אחד עדיין לא שמע איך באמת נימפות רוקדות בטבע! הנימפות הן יצורים אגדיים, שקיימות רק בסיפורים, בשירים, (ובסרטים של וולט דיסני). איך אפשר לתאר במוזיקה משהו שאיננו קיים? ובכל זאת – הרבה מלחינים ניסו לתאר נימפות ביצירותיהם. איך הם עשו זאת?

הם ניסו לענות על שאלות שמתאימות לתיאור מוזיקלי, למשל: בכל הסיפורים הן מתוארות כעדינות, חמקמקות ומסתוריות. הן חיות במים ומופיעות בעיקר בלילות. ובכן: מוזיקה שמתארת נימפות תזרום, כמו מים, תהיה חרישית, עדינה, ומסתורית - - - ואולי אפילו קצת מוזרה ולא מציאותית: ממש כמו האגדות.

ואכן, בקטע הַנְּלֻטָּבָה של סְמֶטְנָה שמתאר את "מחול הנימפות במים לאור הירח" נמשיך לשמוע את "זרימת המים", אך היא תהיה חרישית יותר, אולי אפילו קצת איטית יותר, והמצלול שלה – מסתורי יותר.

בהמשך ההרמוניה נפתחת באקורדים מוקטנים, שטבעם אינו ברור. כדאי גם לשים לב למיקומו של הקטע בכל הפרק: המוזרות והמסתוריות שלו מודגשות גם בגלל מיקומו – מיד לאחר הריקוד הכפרי הברור והסימטרי. הניגוד בין הריקוד העממי שמבוסס על חזרות רבות, מקצב ברור, והרמוניה מזוירת נוחה לאוזן, לאיטיות ולחוסר הבהירות ההרמונית והמלודית של "מחול הנימפות" רק מדגיש את המסתוריות שבה.

קליפ לדוגמה: <https://youtube.com/clip/UgkxrLvK6BonIKta21QAFpFemRoH-Nz82Vqg>

תיבה 181–186; (דקה 5:49 בהקלטה)

אשדות ג'ון הקדוש

כאמור, האשדות האלה אינם קיימים יותר, כי מעליהם נבנה סכר ונוצר מאגר מים מלאכותי. אבל בזמנו של סמטנה האשדות זרמו בשאון רב. כששומעים את הגלים מתנגשים בסלעים, הסכנה שאורבת לשייטים מאד ממשית! כך נשמעים אשדות בטבע: :

https://youtube.com/clip/UgkxVdU9wW_sjHEVGmyAmXhjtStSeyaTG-oN

סְמִטְנָה, ביצירה שלו, מדגיש את הניגוד הקיצוני בין מנגינת הנושא הרגוע והזורם, ובין ה"מתקפה" הפתאומית של זרמי מים חזקים ומערבולות מסוכנות. (ר' תיבה 271 בפרטיטורה): בבת אחת שומעים את כל כלי המתכת, הטימפני ותוף הבס, יחד עם כלי הקשת שממשיכים את "מוטיב הגלים", אבל בעוצמה ובדחיסות:

<https://youtube.com/clip/UgkxErrGRAoqm1cwNh2LC3TE0UyFf1sDquiY>

(דקה 10:03 בהקלטה).

אחרי סערת האשדות חוזר סמטנה להשתמש בעקרון התיאור המוזיקלי הראשון: הדימוי, והפעם דרך טכניקה של **הצטברות**. כפי שהנהר הרחב, בעל הזרם החזק, נוצר מפלגים קטנים, כך מוטיב המים ביצירה מתחיל בכלי בודד, אליו מצטרף כלי נוסף, ולאט לאט מצטרפים כל כלי התזמורת. אפשר לשמוע את הנושא העיקרי שמופיע בין הקטעים השונים המתארים מקומות וארועים לאורך הנהר: כל פעם הנושא עשיר יותר, ומלא יותר. הקטע האחרון של היצירה (דקה 11:20 בהקלטה) מתאר את הוֹלְטְבָה הרחב כפי שהוא זורם כשהוא מגיע לפראג, בירת צ'כיה, ולמקום בו מתנוסס המבצר הגדול שנבנה בימי הביניים, הוֹיֶשְהֶרַד (vyšehrad). התזמורת המלאה מנגנת את נושא היצירה בעצמה רבה, ואפילו במהירות גבוהה יותר מאשר בפתחה. זהו סיום מלא כוח ומשרה בטחון, ממש כמו הנהר הרחב, והמבצר החולש על העיר.